

**СТОПАНСКА ХАРАКТЕРИСТИКА
НА ТРОЯНСКИЯ РЕГИОН ПРЕЗ XVI – XVII ВЕК:
ТРАДИЦИОННИ ПОМИНЪЦИ И ВЪНШНИ ВЛИЯНИЯ
(ПО ДАННИ НА ОСМАНСКИ ДОКУМЕНТИ ОТ ПЕРИОДА)**

Красимира МУТАФОВА

Abstract: *On the basis of unpublished and partly published Ottoman register material from 16th and 17th century the focus of this study is concentrated on the economic development of Troyan and Troyan region during the first centuries under Ottoman rule. The monetary and natural components of the land rent, introduced by various in type and amount taxes in the detailed (mufassal) registers, reveal the whole range of crops and specific livelihoods of the population in settlements of the region. The comparative analysis of this compact information outlines several essential characteristics in their economic development. First of all – the indications of continuity from the time of the medieval Bulgarian state. On the second - the changes that occurred under the influence of the “new” Muslim inhabitants, including in the field of crafts. Third – the influence of local traditions on the economic activity of the Muslim population. The discussed Ottoman documents reveal a quite different economic characteristic of the region from the one imposed in the historiography, and especially in the local history studies, which hardly suggests the development of Troyan as one of the most important centers of craft production during the Revival and Post-liberation period.*

Key words: *Troyan, Troyan region, economic characteristic, Ottoman period, settlement structure, Ottoman documents, Mufassal defteris*

JEL: N53, N93

През последните години българската историческа наука все повече се ориентира към изследване на проблематиката човек – общество – природа. И

все пак тези въпроси остават сравнително „нови“, макар да са поставени като основни в западноевропейската историография още от времето на Фернан Бродел (Brodel, 2005). Към проблемите, свързани със степента на усвоеност на българското пространство преди и след османското завоевание, проявяват последователен интерес най-вече Цв. Георгиева (Georgieva, 1996, pp. 31-57; Georgieva, 1999), Е. Грозданова (Grozdanova, 1979), Е. Радусhev (Radushev, 1995), Ст. Първева (Parveva, 1992, pp. 32-50; Parveva, 2011) и др. Тези въпроси поставям и аз в контекста на проучванията си за Търновска и Османпазарска каза през XV – XIX в. (Kalitzin, & Mutafova, 2012, pp. 34-40; Andreev, Kalitzin & Mutafova 2009, pp. 29-38), а в последно време и в публикациите си за Троянския регион (Mutafova, n.d.; Mutafova, 2016, pp. 537-557). Дори само посочените имена подсказват подчертания интерес на османистите към тази тема. Причината без съмнение е заложена в подходящия за този тип изследвания османски регистров материал и възможностите за статистическа обработка на съдържащата се в него разнообразна информация.

Троян и Троянско привличат изследователския ми интерес вече няколко десетилетия и това далеч не е случайно. Стратегическото разположение и географските особености на този край предопределят спецификите в развитието на селищната мрежа, стопанската характеристика, демографския и етнодемографския му облик през ранните столетия на османско владичество. Обстоятелство, което придава особено значение на целия регион, е обособяването му като проходна зона с вековно значение в инфраструктурата не само на Централна Северна България, но и на Балканския полуостров. Добре известно е, че още в периода на римското владичество тук минава един от най-важните пътища – т.нар. *Via Траяна*¹, които съединяват крайдунавските земи с Тракия, пресичайки средищната част на старопланинската верига. И на трето място, с природно-географските си особености Троянският край, който обхваща както планински възвишения, така и предпланински и нископланински ниши и речни долини, в много отношения е подходящ модел за изследване на степента на усвоеност на българското пространство.

При все че историята на Троян и Троянско десетилетия наред фокусира

---

¹ Всъщност прокаран при император Нерон (37-68) и разширен при Траян (98-117). Вж. Duychev, 1968, pp. 11-17. По-подр. у: Mutafova, 2016, p. 537 и пос. лит.

вниманието на историци, археолози, ономасти, фолклористи, редица моменти от миналото на този край през Късното средновековие, включително и стопанската му характеристика, остават неизяснени както в специализираната (Batakliev, 1940, pp. 17-24; Avramov, 1914, pp. 226-240; Duychev, 1968, pp. 11-17; Tsvetkova, 1968, pp. 18-34; Markov, 1990, pp. 15-24; Mutafova, 1992, pp. 46-66), така и в краеведската книжнина (Iliev 1933; Iliev 1934; Stancheva, 2013, pp. 352-353 и др.). Един дори най-общ преглед на изследванията, публикувани в юбилейните сборници, посветени на Троян и в тематичната поредица „Културно-историческо наследство на Троянския край“, сочи, че приоритет имат праисторията и античността, църковнопросветното движение и националноосвободителните борби в епохата на Възраждането, значимите стопански промени през XIX в., традиционната материална и духовна култура на населението.

Реална възможност за цялостно проучване на стопанската характеристика на Троянския регион през XVI – XVII в. дава обемната и компактна информация, съдържаща се в няколко подробни (муфассал) дефтера, подбрани за целите на изследването:

– подробен (муфассал) регистър на тимари, зеамети и хасове във вилаета Нийболу (Никопол), съставен през 922 (05.02.1516 – 23.01.1517) г.²;

– подробен (муфассал) регистър на тимари, зеамети, хасове, мукатаи, чифлици и вакъфи по територията на казите и нахиите Нийболу, Зищови (Свищов), Рахова (Оряхово), Чибре (каза с център с. Долни Цибър), Лофча (Ловеч), Излади (Златица) и Търнови от 1 шеввал 947 – 29 шеввал 951 (29.01.1541 – 13.01.1545) г.³;

– подробен (муфассал) регистър на тимари, зеамети, хасове, мукатаи и чифлици на територията на санджак Нийболу от 1022 (21.02.1613 –

---

² BOA – İstanbul, Maliyeden Müdevver №11 (Отгук нататък BOA – ММ 11). Около половината от регистъра се съхранява в Османския архив на Министер-председателството в гр. Истанбул (Başbakanlık Osmanlı Arşivi – BOA), а фрагмент от него – в Ориенталски отдел на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София. В изследването е използван основно описът, съхраняван в Истанбулския архив.

³ BOA – İstanbul, TD 416 (Отгук нататък BOA – TD 416). В Ор. отд. на НБКМ се съхранява аналог на този регистър под сигнатура ОАК 4/57. В изследването е използван описът, съхраняван в Истанбулския архив, тъй като в него именно се намират непубликувани данни относно няколко селища в Троянско.

10.02.1614) г.⁴. Съществуват предположения за по-ранна датировка на отразената в него информация, която според част от авторите отговаря на регистрацията, направена през 1579 г. (Mutafova, 2016, p. 540). В изследването описът е обозначен с най-ранната и най-късна възможна дата на съставянето му – 1579 (1613/14) г.

– поименен опис на пълнолетното мъжко население за събиране на данъците *авариз-и дивание* и *текялиф-и йорфие*⁵ от селищата на санджаците Нийболу, Силистре и Видин, съставен в интервала 1642 – 1646 г.⁶

Този тип регистри, наричани още *дефтери-хакани* (императорски), са особено резултатни за изследователска работа, тъй като включват описания на всички видове поземлени владения; поименно регистрираните, религиозно диференцирани данъкоплатци, сред които са обособени групите със специални задължения; разгърнато отразяват рентата, дължима от всяко населено място. Сравнителният анализ на тази комплексна информация откроява няколко същностни характеристики в стопанското развитие на региона, на които обръщам внимание в настоящото изследване.

На първо място, индикациите за континуитет в селищната мрежа от времето на средновековната българска държава, определящи за следваните стопански традиции.

На второ – настъпилите промени под влияние на „новите“ обитатели мюсюлмани, включително и в сферата на занаятите.

На трето – влиянието на местните традиции върху стопанската дейност на мюсюлманското население и адаптирането му към новите условия.

---

⁴ BOA – İstanbul, TD 718. (Оттук нататък BOA – TD 718).

⁵ Букв. „извънредни данъци и обичайни повинности“. Непредвидени от шериата данъци, въведени още в ср. на XV в., събирани по повод конкретни военни или административни цели.

⁶ BOA – İstanbul, TTD 775 (Оттук нататък TTD 775). Евг. Радусhev и Р. Ковачев датират съставянето на регистъра през 1052 (1.04.1642 – 21.03.1643) г. – Radushev, & Kovachev, 1996, p. 43. Част от допълнителни текстове в описа дават основание за различна горна граница, тъй като най-късното вписване е от 23 *реджеб* 1056 (4.09.1646) г.

Необходими са някои предварителни уточнения относно териториалния обхват на региона, който днес идентифицираме като Троянско и приложението критерий за подбор на основно изследваните селища (вж. табл. 2). Той би могъл да бъде най-общо географски, административен или да съчетава и двата. Проблемите, на които се натъкнах при очертаване границите на региона, се дължат на няколко обстоятелства.

На първо място, Троянският край не представлява самостоятелна природно-географска област. Теренът на региона е във връзка със съседните дялове на Стара планина и Предбалкана – продължение на планинския и хълмист терен на Тетевенско на запад и Габровско на изток. Троянската планина, от друга страна, е част от Троянско-Калоферския дял на Стара планина, който се разделя на Главна Старопланинска верига и Троянски Предбалкан (Penkov, 1941, pp. 4-7; Peukov, 1973, pp. 84-89).

Късното обособяване на Троян като административен център на едноименна община (Marinova, 1992, p. 66; Penkov, 1941, p. 12) – след обявяването му за град през 1868 г. – налага ретроспективен подход при реконструиране на селищната мрежа в Троянския край няколко века по-рано. При това част от селищата, които влизат в Троянска околия след Освобождението, впоследствие са включени към други административни структури. Такъв е случаят със с. Алаеддинлер (Аланданлии, дн. Лешница) например, което след 1937 г. е прехвърлено към община Ловеч. Днес към община Троян не фигурира и с. Млечево, разположено в планинския район на Троянския Балкан, което спада към община Севлиево.

На трето място следва да се посочи, че в муфассал дефтерите от изследвания период Троян и селищата от Троянския регион са регистрирани в обсега на различни административни единици в рамките на санджак Никопол, което допълнително затруднява проучването им. През XVI в. по-голямата част от тях – Троян, Голяма Желязна, Дълбок дол, Старо село, Борима, Ломец, Калейца, Белиш, Добродан, Алаеддинлер – са под ведомството на каза Лофча и нейните административни подструктури. Няколко селища – Дебнево, Врабево и Млечево, първоначално са административно зачислени към каза Търново, но след реформата на султан Сюлейман I (1520 – 1566), с

която цялата империя е разделена на еялети, санджаци, кази и нахии (Gradeva, 1989, p. 51) са включени към нахия Хоталич.

***

Обемната и компактна информация, извлечена от муфассал дефтерите, заедно с публикуваните османски документи (Turkish sources, 1966; Turkish sources, 1974), позволява да се проследи в развитие един от най-важните аспекти при очертаване на стопанската характеристика на региона – **състоянието на селищната мрежа**, както и да се открият индикациите за континуитет от предосманския период в демографските показатели на населението, в статута на селищата, в топонимията и антропонимията (Mutafova, 2016, p. 551-553).

Наличните регистрови данни за 10 от селищата в региона в края на XV в. (вж. табл. 1) свидетелстват не само за плътността на селищната мрежа и относително бързото преодоляване на щетите от османското завоевание, но подсказват съществуването на опорните ѝ пунктове още в рамките на средновековната българска държава. Сериозна индикация за непрекъснатост в развитието е регистрираният значителен брой домакинства към Дебнево, Калейца, Борима, Врабево и др. по-малко от век след османското завоевание, особено ако се приеме наложилото се в специализираните изследвания становище, че размерът на селищата е показател за тяхната устойчивост във времето⁷.

Показателни за състоянието на селищната мрежа през първия век на османско владичество са и изведените обобщени регистрови данни от 1516/17 г., 1541 – 1545 г. и 1579 (1613/14) г., които фиксират устойчиво демографско развитие на почти всички селища през целия XVI в. (вж. табл. 2). Приемствеността в развитието на част от тях в системата на османското провинциално управление намира израз и в трансформирането им в дербенджийски (охранителни) селища, разположени около планински проходи по

---

⁷ В изследванията са наложени различни схеми на разграничаване на селищата според броя на регистрираните домакинства – в 5, 9 и дори в 12 групи. Общото между всички тях е, че селищата, които са класифицирани като средно големи и големи, по правило се възприемат като стари. Малките селища, от друга страна, биха могли да бъдат проявител на две противоположни тенденции – селища в начален етап на създаването или в края на своето съществуване. Вж. Georgieva, 1999, p. 71; Mutafova, 2016, p. 543.

протежението на стратегически за централната османска власт, значими за търговските контакти и за вътрешните комуникации пътища. Типичен пример са селата Белиш и Троян.

Категорично доказателство за стратегическата позиция на селищата от Троянския край в укрепителната система на Второто българско царство е пояснителният текст относно статута на село Белиш в описа от 1516/17 г.: „Споменатото Белиш от старо време е хисарлък (крепост) на неверниците. То е пусто, опасно и рисковано място, поради което мюсюлманинът Муса и няколко неверници са дошли в столицата за получаване на императорска заповед в следния смисъл: да оживят околностите на споменатото [село] и да им се възложи охраната и сигурността на местността на име Доилче...“⁸.

В муфасал дефтерите от XVI в. се съдържат и най-ранните писмени сведения за централното средище в региона. Под названието *Тороян* селището се среща за пръв път в описа от 1541 – 1545 г. С известни уговорки по отношение на начина на изписване и отделни детайли в уточняващата маргинална бележка, като Троян би могло да бъде идентифицирано и селото, отбелязано като *Броян*⁹ в описа от 1516/17 г. Към подобна идентификация насочват и данните за данъкоплатното население в описа от 1541 – 1545 г. и най-вече пояснителният текст: „Село Тороян. Стар дербенд (проход). В стария дефтер споменатото село има също два прохода. Техните дербенджии, които охраняват 4 места и се грижат за поправката на 7 моста, съгласно обичая за дербендите изплащат *испенч*¹⁰ в размер на 12 акчета, освободени са от *авариз-и дивание* и *текялиф-и йорфие*, а останалите данъци изплащат като другите неверници...“¹¹. Тази обстоятелствена бележка дава реални основания да се преосмислят изказаните тези и хипотези относно възникването на Троян. Без да навлизам в детайлите на тази дискусия, ще отбележа, че повечето автори са склонни да отнесат заселването му към началото на османското

---

⁸ ВOA – MM 11, л. 256а.

⁹ ВOA – MM 11, л. 228а-230а.

¹⁰ Поземлено-личен паричен данък, плащан на тимариота от пълнолетните немюсюлмани в размер на 25 акчета, фиксиран в законодателството на султан Мехмед II (1444 – 1446, 1451 – 1458). Вдовиците, глави на домакинства, заплащали по 6 акчета (Turkish Sources on the History of Law, 1961, p. 25). От данъка са освободени или заплащат редуцирания му размер някои категории население със специални задължения.

¹¹ ВOA – TD 416, с. 421.

владичество (Yararov, 1931, p. 63 и сл.; Penkov, 1941, pp. 9-10) или около османското нашествие (Tsvetkova, 1968, p. 20). Пояснението „стар дербенд“ и най-вече впечатляващите демографски показатели, особено ако се имат предвид регистровите данни от 1516/17 г., аргументират според мен доста убедително предположението за „средновековното минало“ на Троян или поне за възможно най-ранната му поява през османския период. По най-общи изчисления, ако се следва приетото становище за 5 души среднотатистически състав на едно пълночленно домакинство (Grozdanova, 1972, pp. 81-91), през 40-те години на XVI в. населението на старопланиското селище възлиза на около 969 души (1022 с неженените данъкоплатци), а в края на века – на около 995 души (1097 с неженените данъкоплатци).

С оглед индикациите за континуитет заслужава внимание войнушкият статут на по-голямата част от жителите на селата Голяма Желязна, Дълбок дол, Старо село и Ломец (Mutafova, 2016, pp. 549-550). Важното място на войнуците от каза Ловеч и конкретно на селищата с войнушко население от Троянския регион във военните кампании по времето на султан Сюлейман I (1520 – 1566) подкрепят и данните от войнушкия опис от 1528/1529 г.¹².

Направеният кратък преглед на поселищното развитие на Троянско в първите два века след османското завоевание показва сравнително добрата стопанска и културна усвоеност на пространството в широките параметри от 280 м до 579 м надморска височина. Прави впечатление плътността на селищната мрежа във високия екологичен пояс, обхващащ планинските възвишения между 350-400 и 550-700 м надморска височина, в който попадат 11 от общо 13-те изследвани селища. Само две от селата – Калейца и Алаеддинлер – са в средния екологичен пояс с надморска височина от 200-250 до 350-400 м. Тази картина, поне на пръв поглед, като че ли е потвърждение на популярната теза за изтласкване на българското и изобщо балканското население в планините под натиска на османската експанзия. Теза, възникнала най-вероятно през XVIII в., която според Цв. Георгиева не може да обясни нито оптималния избор на селищните терени, нито постигането на максималната линия на обживяното пространство (Georgieva, 1999, pp. 66-67, p.

---

¹² ВОА – ТД. 151, с. 230, 233-237, 243-244, 249-252. Описът е сред новопостъпилите микрофилми от турските държавни архиви.

111). Плътноста и стабилността на селищната мрежа в рамките на тези екологични дадености по-скоро свидетелства, че предпланинският и среднопланинският дял на Стара планина са овладени и адаптирани от българите най-вероятно още в рамките на средновековната българска държава. Разбира се, казаното не изключва възможността в трудните години на завоеванието мнозина да са потърсили спасение и защита в планините, но характеристиките на селищната мрежа, както сочат и анализираниите тук регистрови данни, не показват, че в своята цялост тя се състои от села на нови преселници. Единственото изцяло мюсюлманско село, основано или презаселено от тюркски колонисти през втората половина на XV в., е Лешница, но самото название – „Лешница, наричана още Алаеддинлер“, подсказва съществуването му в предходния период.

Вторият аспект в изследване на стопанската характеристика на Троянско е свързан с мястото на селищата от региона в аграрните структури на Османската империя през XVI – XVII в. Информацията в кратките (иджмал) дефтери от XV в. сочи, че през последната четвърт на века селищата попадат в мнозинството си в обсега на неголеми поземлени владения със служебен (условен) характер – т. нар. тимари¹³, определящи облика на стопанската организация в империята през този период. Единствено Лешница е съставна част на зеамет Ловеч. През XVI в. селата в Троянския регион са включени в различни поземлени владения – тимари, зеамети и хасове. В началото на века поземлената рента на повечето от тях (Троян, Белиш, Борима, Врабево, Калейца, Добродан) е съставна част на приходите на тимарски владения, като единствено Дебнево и Млечево са включени в зеамети, чийто приход надхвърля 20 000 акчета. Не без значение е, че Млечево е отбелязано като лично владение (хасса) на заима Иса, син на Кърък в едноименния „Зеамет Млачева“¹⁴. В средата и в края на века в рамките на зеамети са прех-

---

¹³ Османските аграрни институции и типа поземлени отношения в българските земи стават водещ проблем в изследванията върху Късното българско средновековие през 60-те и 70-те години на XX в., като интересът към тях се запазва и до днес. Тук едва ли би било възможно да бъде посочена дори и малка част от тях. Класически остават монографиите, студиите и статиите на В. Мутафчиева, голяма част от които са прииздадени в „Османска социално-икономическа история (Изследвания)“ (Mutafchieva, 1993). Вж. и Radushev, 1995 и др.

¹⁴ ВOA – MM11, л. 297а.

върлени и селата Троян, Борима и Добродан. От важно значение за стопанското развитие на региона е обстоятелството, че динамиката на военните действия през целия XV, а и през следващите векове и почти задължителната персонална промяна на владелците на тимари при всяка поредна регистрация не подсказват възможности за пряката им намеса в развитието на селското стопанство. Тоест, впечатляващото аграрно производство, засвидетелствано в османската документация, се осъществява чрез едноличните селски стопанства.

Пълноценна основа за задълбочено проучване на **отрасловата структура в развитието на селското стопанство** в Троянско – безспорно най-значимият аспект в представянето на стопанската характеристика – е зафиксиранията в муфассал дефтерите богата информация относно производствената листа на селищата в региона¹⁵. Паричните и натурални съставки на поземлената рента, изразени в различни по тип и количество данъци и такси, сочат като два основни поминъка на населението през XVI и XVII в. земеделието и животновъдството.

Сред факторите, обуславящи развитието на земеделието, безспорно са природните дадености на региона – разнообразният релеф, „хубавите заравнени ридове“, плътността на речната мрежа и долинните разширения по течението на реките Бели и Черни Осъм и техните притоци, добре оформените планински склонове и дълбоки корита на бързо течащите реки, които са естествена защита от наводнения. Предпоставка за развитие на земеделието са и почвите – глинести, горско-алувиални, кафяви и сиви почви, подаващи се на сравнително лесна обработка с нископроизводителните средновековни оръдия на труда. Благоприятните климатични условия са третият фактор, на който обръщат внимание изследователите на Троянско. Климатът на Троян, поради малката му надморска височина и близостта до най-високите части на Средна Стара планина, се сочи като едно „щастливо съчетание“ от този на Дунавска България и дъждовната Стара планина (Peikov, 1973 и др.).

Както разкрива данъчната листа на селищата от Троянско, земеделието

---

¹⁵ Това не се отнася в пълна степен за селищата със специален статут, спрямо които се прилагат различен тип данъчни преференции и чиито задължения нерядко се свеждат до заплащане на определени данъци и на точно фиксирана глобална сума, финансов еквивалент на конкретни данъци.

е със сравнително добре изразена поликултурност. Водещо място, както и в цялата страна, имат зърнените култури – предимно пшеница и ечемик, по-малко ръж, овес и просо. Основна култура е пшеницата – производството ѝ надвишава това на ечемика до 2-3 пъти в някои селища, а в Млечево дори четири пъти (вж. табл. 3). Доста ограничено е отглеждането на пшеница и ечемик единствено в Троян и Белиш, като описните данни сочат известно разширяване на производството в края на XVI в. Изводът е с относителна точност, доколкото спецификата на данъчното облагане в дербенджийските села предполага точно определен размер на изискваните пшеница и ечемик за всеки един данъкоплатец – „по 1 *киле*¹⁶ пшеница и по 1 *киле* ечемик“¹⁷. Този принцип е стриктно следван до края на века, както сочат изведените в табл. 3 обобщени данни. Доста по-конкретни и надеждни като информация са сведенията относно останалото население. В описа от 1541-45 г. напр. фиксираните задължения за 69-те домакинства в Троян, „които не са дербенджии“, са в минимален размер, възлизащ на 10 килета пшеница и 10 килета ечемик. В края на века обаче е регистриран неколкократно по-висок размер на задълженията на 79-те домакинства, „които не са дербенджии“ – 190 килета пшеница и 150 килета ечемик¹⁸. Това ми дава основание да считам, че се наблюдава реално разширяване на производството на пшеница и ечемик, но само за региона на Троян, тъй като описните данни за Белиш не подсказват подобна тенденция.

Липсата на данни относно производството на овес, ръж и просо за някои от селищата в региона (Голяма Желязна, Дълбок дол, Старо село, Ломец) се дължи на фиксираното заплащане на глобална сума (макту) за зърнени храни, което изключва конкретното им упоменаване¹⁹. Прави впечатление липсата на характерните за другите райони на страната фуражни култури като фий и лимец, като в данъчната листа на почти всички села (вж. табл. 3), фигурират най-вече сено и фуражни смески от пшеница и ръж (махлют).

Зеленчукопроизводството е другият повсеместно разпространен отра-

---

¹⁶ Мярка за зърнени храни и други продукти, различна по обем в отделните области на Османската империя. Най-широко употребявано е истанбулското киле (около 25 кг).

¹⁷ BOA – MM 11, л. 228а.

¹⁸ BOA – TD 416, с. 424; BOA – TD 718, с. 396.

¹⁹ BOA – MM 11, л. 207б, 208а, 209а; BOA – TD 718, с. 413.

съл, за който свидетелстват както десятъкът от зеленчукови градини, така и регистровите данни от нач. на XVIII в. относно войнушките бащини в троянските села, към които са вписани „хармани и зеленчукови градини“ в размер на два дьонюма. Информацията относно асортимента обаче е твърде оскъдна. Единствено за село Борима е отбелязан десятък от лук в размер на 50 акчета²⁰ и то само в описа от 1579 (1613/14) г.

Сравнително ограничено е разпространението на грах и леща. Фиксирано е в минимални количества само в определени селища (Врабево, Дебнево, Калейца, Млечево). Между 5 и 6 килета грах и 10 килета грах и леща дължи населението на Врабево²¹ например, за разлика от Калейца, Дебнево и Млечево, които дължат само по 1 киле грах и леща според данните от 1579 (1613/14) г.²² Като селскостопанска култура в данъчната листа на селата от региона се появява и баклата, но само в описните данни от 1541 – 1545 г. като десятъчно задължение на жителите на Врабево²³. Размерът на изисквания десятък – 1 киле, както и единичната и инцидентна поява на тази култура, разпространена в южните райони на страната, свидетелства по-скоро за неуспешен опит за култивирането ѝ в Троянско.

Значим клон от стопанската отраслова структура е овощарството, но информацията, засвидетелствана в описните данни, е твърде обща. В данъчната листа на по-голямата част от селищата в Троянско неизменно фигурира най-вече „десятък от плодове“, като само единично е отбелязан „данък върху орехи“/ „плодове и орехи“ в селата Борима, Врабево, Дебнево, Добродан и Алаеддинлер²⁴.

Важен отрасъл в общата производствена характеристика на почти всички селища в Троянско е лозарството и производството на вино, макар да е в по-малък обем в сравнение с други селища на територията на Ловешка каза. В Сливек например през същия период десятъкът от вино се равнява на 554 ведра според данните от 1516/17 г. и на 400 ведра според тези от 1579

---

²⁰ BOA – TD 718, с.397.

²¹ BOA – MM 11, л. 316а; BOA – TD 416, с. 677; BOA – TD 718, с. 671.

²² BOA – TD 718, с. 418, 662, 680.

²³ BOA – TD 416, с. 677.

²⁴ BOA – MM 11, л. 2636, 316а; BOA – TD 416, с. 440; BOA – TD 718, с. 430, 450, 662.

(1613/14) г.²⁵. От друга страна, в повечето села на нахия Хоталич, към която се числят и няколко от селата в Троянско, в края на XVI в. десятъкът от вино варира най-често между 10, 40 и 60 ведра, а случаите, в които надхвърля 100 ведра, са по-скоро изключение²⁶. Най-високият размер на десятка за вино – 150 ведра, е регистриран във Врабево в края на XVI в.²⁷, а в останалите селища в Троянско варира между 10 и 50 ведра. Налагането на лозарството като масов отрасъл в повечето села от региона намира отглас и в топонимията. Редица местности в Дебнево например и днес носят названията „Лозята“, „Старите лозя“, „Баловски лозя“ и пр. За разпространението на лозарството свидетелстват и регистрираните лозя в размер на 3 дьонюма към войнушките бащини в селата Голяма Желязна, Дълбок дол и Старо село в края на XVII – нач. на XVIII в. (Turkish sources, 1974, p. 294, pp. 326-330).

Фиксираният „поземлен данък от лозята на мюсюлманите“ в данъчната листа на някои „смесени“ и изцяло мюсюлмански села дава възможност да се проследи развитието на този отрасъл сред мюсюлманското население. В края на XVI в. например отглежданите лозя от мюсюлманите във Врабево са в размер на 10 дьонюма²⁸, в Дебнево – 20, в Добродан – 4 дьонюма²⁹. Видимо масовизиране на лозарството сред мюсюлманското население в разстояние на един век се наблюдава в Алаеддинлер, където според описните данни от 1579 (1613/14) г. подлежащите на облагане лозя в селото са в размер на 100 дьонюма, при положение че в предходните регистрации те не надхвърлят 10 дьонюма³⁰.

От влакнодайните растения се отглежда най-вече лен, като в селищата с мюсюлманско и „смесено“ население е конкретизиран размерът му за мюсюлманите. В описните данни от 1579 (1613/14) г. за Врабево например е фиксиран 250 акчета десятък от лен за „неверниците“ и 160 акчета „десятък от лен на мюсюлманите“, а за Ломец са отбелязани 10 акчета за немюсюлма-

---

²⁵ BOA – MM11, 2346; BOA – TD 718, с. 339.

²⁶ BOA – TD 718, с. 648-692.

²⁷ BOA – TD 718, с. 671.

²⁸ Мярка за повърхнина, равна на 919.3 кв.м.

²⁹ BOA – TD 718, с. 450, 664, 672.

³⁰ BOA – MM 11, л. 245; BOA – TD 416;, с. 440; BOA – TD 718, с. 430.

ните и 24 акчета за мюсюлманите³¹. Конопът е фиксиран като отглеждана влакнодайна култура единствено в Дебнево и то само в описните данни от 1579 (1613/14) г. Размерът на облагането – 50 акчета, оставя впечатление за инцидентна поява.

Сравнителният анализ на обобщените регистрови данни очертава като едни от основните ресори на скотовъдството свиневъдството и отглеждането на дребен и едър рогат добитък. Освен конкретните данъчни облагания от типа „данък върху свини“, „ресм-и божик“ (данък върху свинете, угоявани за Коледа), „данък върху пасбища и дребен рогат добитък“, „данък кошари“ и пр., за разпространението им свидетелстват и маргиналиите към имената на данъкоплатците като *говедар* (в Троян и Млечево), *овчар* (само в Троян) и по-широко срещаното сред двете конфесии *чобан*. Показателна е употребата на българското название на тези поминъци единствено за жителите на Троян (в описа от 1541 – 1545 г.) и Млечево (в описа от 1516/17 г.)³². Като индикация за континуитет в следваните традиции би следвало да се разглежда и вписаният към данъчната листа на Млечево „данък горнина – на година по 200“³³ в описа от 1579 (1613/14) г. Едва ли е случайно, че данъкът, заплащан от зависимото население в средновековната българска държава срещу правото за ползване на планински пасбища, е отбелязан с българското си название точно в Млечево, при положение, че за останалите селища се използват названията „ресм-и отлак“ (данък върху пасбища), „ресм-и йайляк“ и „ресм-и къшлак“ (данък върху летни и зимни планински пасбища).

Повсеместното облагане с „данък кошери“, както и високият размер на данъка – между 200, 250, 300, 532 и 556 акчета за Троян, Дебнево, Врабево, Борима, Калеица, Млечево, категорично доказва традиции и развито пчеларство във всички селища от региона.

Интересен щрих в селскостопанската характеристика на Троянско внася появата на „десятьк от пашкули“ в данъчната листа на селата Врабево и Дебнево в края на XVI в. Тя би могла да се разисква и с оглед традициите в бубарството в средновековната българска държава и развитието му след ос-

---

³¹ BOA – TD 718, с. 670, 371.

³² BOA – MM 11, 2976; BOA – TD 416, с. 421-424.

³³ BOA – TD 718, с. 680.

манското завоевание на територията на Търновска каза, към която административно се числят и двете села. Не особено големият размер на данъчните задължения за Дебнево – 50 акчета и доста по-внушителните 140 акчета за Врабево³⁴, подсказват начален етап на проникване и налагане на бубарството като важен за населението поминък, за което свидетелстват и краеведските изследвания. Самото им отбелязване в данъчната листа подсказва разрастването на този специфичен поминък в рамките на Търновска каза в края на XVI в., тъй като в началото на века с подобен данък е обложено само православно население на Търново и на още четири села (Kalitzin, & Mutafova, 2012, p. 68, 125, 148, 195, 196, 260). Към казаното ще добавя, че в проникването на бубарството в Дебнево и Врабево най-вероятно е пряко свързано с масовизирането му на територията на нахия Хоталич, към която те административно принадлежат, тъй като в описа от 1579 (1613/14) г. „десятък от пашкули“ фигурира в данъчните рубрики на още девет селища, а размерът му варира между 10, 15, 20, 30, 63 и 80 акчета³⁵.

Развитата речна мрежа в региона дава възможност масово да се използват предимствата на водната сила, което се доказва от многото воденици караджейки и тепавици, регистрирани в муфассал дефтерите от XVI в., както и от често срещаната маргиналия *дейрменджи* към имената на данъкоплатците в авариз регистъра от 1642/43 – 1646 г. Един съпоставителен преглед на данните за отделните селища разкрива тенденция към максималното използване на водната сила в края на века. Само като илюстрация ще посоча неколкостепенното нарастване на водениците в Дебнево (14 воденици и 1 тепавица), Троян (9 воденици и 1 тепавица), Белиш (9 воденици), Борима (4 воденици), Млечево (2 воденици)³⁶. Липсват данни за наличие на воденици единствено за селата Врабево, Голяма Желязна, Дълбок дол, Калейца и Ломец, повечето от които обаче са с доминиращо войнушко население.

Твърде ограничена е информацията в описните данни за развитието на занаятите през този период, сведена най-вече до конкретните им обозначения към имената на данъкоплатците. С оглед на следваните от населението

---

³⁴ BOA – TD 718, с. 672, 663.

³⁵ BOA – TD 718, с. 655, 662, 667, 670, 672, 677, 681, 683, 691.

³⁶ BOA – TD 718, с. 664, 396-397, 447, 398, 664, 680.

традиции, заслужава да се отбележи, че в описните данни от XVI в. се нагъкваме на българското название на някои занаяти като *ковач* (Троян, 1541 – 1545)³⁷ и *дървар* (единично отбелязан в Белиш, 1516/17 г.)³⁸. С доста по-висока честотност в описите от 1541 – 1545, 1579 (1613/14) и 1642/43 – 1646 г. са отбелязаните названия на занаяти с ар.-тур. и тур.-перс. произход като *арабаджъ*³⁹, *бозаджъ*, *демирджи* (железар, ковач), *сараджъ*⁴⁰, *терзи* (шивач), *халваджъ* (сладкар) и *чомлекчи* (грънчар). Всички те, с изключение на халваджийството (Добродан, 1579 (1613/14) г.; Алаеддинлер, 1642/43 – 1646 г.) и сарачеството (Алаеддинлер, 1642/43 – 1646 г.), са практикувани най-вече сред мюсюлманското население на Дебнево в края на XVI и през XVII в.⁴¹ Единствено *демирджи* и *сараджъ* се срещат като обозначения към имената и сред християнското население на Дебнево (1541 – 1545, 1642/43 – 1646 г.). Своеобразното „струпване“ на занаятчий мюсюлмани в Дебнево през 40-те години на XVII в., поне според данните на авариз дефтера от 1642/43 – 1646 г., би могло да се осмисли и като късно заселване на ахийско братство (корпоративна организация на мюсюлмански търговци и занаятчий). Известно е, че още в хода на османското завоевание ахийството се свързва с колонизиране на тюркско население предимно в градските центрове и в региони с преобладаващо християнското население (Radushev, 1996, pp. 192-193). Данните обаче са твърде фрагментарни, за да аргументират убедително едно подобно предположение.

Заслужава да се спомене, че в муфасал дефтера от 1642/43 – 1646 г. един от данъкоплатците в село Белиш е отбелязан като *халач* (лице, което разбива памука)⁴², което с много уговорки би могло да се отнесе към споменатите в изследванията „двадесетина дръндарници“ в село Калейца през османския период (Kovachev, 1969, p. 18).

Интерес предизвиква донякъде уникалната по своето съдържание информация относно развитието на дървообработването в региона на голямото

³⁷ ВОА – TD 416, с. 421-427.

³⁸ ВОА – MM 11, л. 256б.

³⁹ Майстор колар; превозващ с кола.

⁴⁰ Майстор, изработващ кожени принадлежности за впрягане и яздене на кон.

⁴¹ ВОА – TD 718, с. 662-664; ВОА – TD 775, с. 146-147.

⁴² ВОА – TD 775, с. 140. Начинът на регистриране предполага две възможности *Стоян халач* или *Стоян*, [син на] *халач*.

село Дебнево, съдържаща се в муфассал дефтера от 1579 (1613/14) г.: „Десятък от местността [на име] пасища Хергеле аланъ и Чобан. За да плащат наема си, дърварите от околността на споменатите пасища бичат дъски и на 30 дъски дават по една на своя спахия.“⁴³ Макар и инцидентни, данните са безспорно значими за изследване на генезиса на този емблематичен за региона поминък.

Твърде фрагментарна е наличната регистрова информация относно железодобива и железопереработването в ареала на Троян, на които се отделя внимание в редица краеведски и специализирани проучвания. Още А. Иширков отбелязва, че между населението на Голяма Желязна има примес от саксонски рудари, а в изследването си върху топонимията на Троянско Н. Ковачев посочва, че и днес в района на селото се намират следи от експлоатация на железни руди в миналото (Kovachev, 1969, p. 63), но те не са оставили никакви по-значими следи в антропонимията. Единствено в Троян и Дебнево инцидентно се срещат имената Сасин и Сасул. Симптоматични за развитието на занаятите, свързани с обработката на желязо, са по-скоро поясненията „син на ковач“ за трима от обитателите на Троян единствено в описа от 1541 – 1545 г.⁴⁴

Без преувеличение може да се каже, че преведените и коментирани регистри данни за общо 13 селища в Троянско разкриват една доста поцялостна и по-различна от познатата досега картина на поселищния и стопански облик на региона през XVI и XVII в.

Османската документация от XVI – XVII в. почти с нищо не подсказва развитието на Троян като един от най-значимите центрове на занаятчийско производство през Възраждането и Следосвобожденския период. Град, не без основание определян като „най-занаятчийския“ в България, тъй като в началото на XX в. над 20% от жителите му са занаятчии (Penkov, 1941, p. 36, 38). Голямата промяна най-вероятно настъпва през XVIII и особено през XIX в. Период, през който нарастналото население на Троян променя кардинално поминъка си, а грънчарството, калпакчийството, кожарство, кожухарството и коларо-железарството се налагат като основни в стопанския му живот.

---

⁴³ BOA – TD 718, с. 664.

⁴⁴ BOA – TD 416, с. 421-424.

Таблица 1.

Селища в Троянско по данни от османски регистри от XV век⁴⁵

Село	1479 г.		
	мюс.	немюсюлмани	
	домак.	домак.	вдовици
Борима, спада към Лофча (Ловеч)	-	72	7
Бранева (с. Бранево, днес съставна част на с. Велчево)			
Вирабива (дн. Врабево), спада към Търнови (Търново)		69	2
Дебнева (дн. Дебнево)	6	119	8
Дълбок дол	-	3	-
Зелезна (Железна – дн. Голяма и Малка Желязна) ⁴⁶	-	17	3
Имладжова (дн. Млечево)	-	37	1
Калиджа (дн. Калейца) ⁴⁷	-	77	7
Лешница, с друго име Алаединлер (дн. Лешница)	18	-	-
Ломче (дн. Ломец)	-	9	1

⁴⁵ В таблицата не са включени данните от иджмал дефтера от 1483 – 1485 г., публикуван от Р. Ковачев (Kovachev, 1997, р. 113). Единствено в този опис фигурират данни за Бранева (с. Бранево, днес съставна част на с. Велчево), вписано с 11 пълночленни домакинства, 2 неженени и 2 вдовици.

⁴⁶ Според Р. Стойков днес това са селата Голяма и Малка Желязна, Троянско. Вж. Turkish Sources, 1966, р. 279.

⁴⁷ Селото е зачислено към тимара на Сюлейман, брат на Пазарлу с 52 домак. и 4 вдовици, а дял от него, вкл. 1 мюсюлманско домак., 25 домак. „неверници“ и 3 вдовици е записан към тимара на Баязид, брат на Умур бей (Turkish Sources, 1966, р. 179).

Таблица 2.

Троян и селища в Троянско по данни от османските регистри от XVI в.

село	1516/1517 г.					1541 – 1545 г. ⁴⁸					1579 (1613/14) г.				
	мюсюлмани		немюсюлмани			мюсюлмани		немюсюлмани			мюсюлман и		немюсюлмани		
	Д	Н	Д	Н	В	Д	Н	Д	Н	В	Д	Н	Д	Н	В
Каза Лопча (Ловеч)															
Броян	-	-	233	123	-	-	-	120+69 ⁴⁹	53	8	-	-	120+79 ⁵⁰	102	-
Троян/Троян	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Алаеддинлер, с друго име Лешница (дн. Лешница)	37	12	-	-	-	24+1 ⁵¹	23	-	-	-	87+13 ⁵²	53	-	-	-
Белиш	2	2	51	30	-	2	1	38	37	3	-	-	30+67 ⁵³	50	-
Борима/ Борима-и мюслим	26+12 ⁵⁴	12	18	5	-	26+ 22+7 ⁵⁵	31	-	-	-	99+21	45	-	-	-
Добродан	-	-	-	-	-	6+3 ⁵⁶	1	2	-	-	28+2	12	7	1	-
Дълбок дол	-	-	8	11	-	-	-	7	1	-	-	-	6	2	-
Железун/ Железован (дн. Голяма Желязна)	-	-	13	16	-	-	-	4	1	-	-	-	5	2	-
Истаросел (дн. Старо село)	-	-	10	13	-	-	-	13	1	-	-	-	3	1	-
Калиджа (дн. Калейца)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	40	10	-
Ломче (дн. Ломец)	1	-	17	3	-	3	-	-	1	-	11	2	6	2	-
Каза Търнови (Търнова), нахия Хоталич															
Виравива (дн. Врабево)	3	2	52	27	-	3	2	42	50	3	19+13 ⁵⁷	15	104	75	-
Дебнева (дн. Дебнево)	16	5	86	27	-	16+2 +2 ⁵⁸	15	49	52	4	37+3 ⁵⁹	40	96	60	-
Млачева/ Млечева (дн. Млечево)	-	-	46	15	2	-	-	21	21	1	-	-	60	20	-

Д – пълночленно домакинство; Н – неженени пълнолетни данъкоплатци; В – вдовишко домакинство

⁴⁸ Към данните от описа са добавени и тези от регистъра на войнуци от 1548 г.: Галбок дол (Дълбок дол) – 7, Истаросел – 13, Железован – 4. (Turkish sources, 1974, pp. 326–331)

⁴⁹ Регистрирани са 120 домакинства на дербенджии и 69 домакинства извън този статут.

⁵⁰ Вписани са 120 домакинства на дербенджии и общо 181 данъкоплатци извън този статут.

⁵¹ Вписан е и 1 спахийски син.

⁵² Регистрирани са и: рая на Медине – 10; имам – 1; доганджии – 2.

⁵³ Регистрирани са 30 домакинства на дербенджии и 67 домакинства извън този статут.

⁵⁴ Регистрирани са и 12 еллиджии.

⁵⁵ Регистрирани са и: 22 еллиджии, рая на Медине – 4, еничари – 2, имам – 1 (1541–1545 г.); през 1579 (1613/14) г. – 21 мюсюлмани извън данъчната листа (имам, сейиди, бойци от крепостта, рая от вакъфа на Ебу Еюб Ансари).

⁵⁶ Трима са отбелязани като сейиди през 1541–1545 г., а при следващата регистрация – 1 имам и 1 еллиджи.

⁵⁷ Регистрирани са и: 1 имам, рая на Медине – 8, 1 уволнен спахия, спахийски синове – 3.

⁵⁸ Регистрирани са и: рая на Медине – 2, стар и болен – 2.

⁵⁹ Регистрирана е и рая на Медине – 3.

Таблица 3.

Разпространение на зърнените култури в Троян и селища в Троянско

Село	Година	немосюлмани			мосюлмани		Размер на данъчните задължения в килета		
		Д	Н	В	Д	Н	пшеница	ечемик	Овес, ръж, просо
Броян Тороян/ Троян	1516/17 г.	233	123	-	-	-	233	233	-
	1541–1545 г.	120+69	53	8	-	-	120 +10	120 +10	-
	1579 (1613/14) г.	120+79	102		-	-	120 +190	120 +150	-
Алаеддинлер, с друго име Лешница (дн. Лешница)	1516/17 г.	-	-	-	37	12	30	40	100
	1541–1545 г.	-	-	-	24+1	23	35	30	30 (овес с махлют)
	1579 (1613/14) г.	-	-	-	87+13	53	120	130	150
Белиш	1516/17 г.	51	30	-	2	2	51	51	-
	1541–1545 г.	38	37	3	2	1	38	38	-
	1579 (1613/14) г.	30+67	50	-	-	-	30+40	30+19	-
Борима/ Борима-и мослим	1516/17 г.	18	5	-	26+12	12	160	50	150
	1541–1545 г.	-	-	-	26+22+7	31	145	33	150
	1579 (1613/14) г.	-	-	-	99+21	45	50	60 (заедно с махлют)	-
Добродан	1541–1545 г.	2	-	-	6+3	1	25	18	19 (овес)
	1579 (1613/14) г.	7	1	-	28+2	12	30	7	-
Дълбок дол	1579 (1613/14) г.	6	2	-	-	-	2	1	2
Калиджа (дн. Калейца)	1579 (1613/14) г.	40	10	-	1	-	150	70	100 (овес с махлют)
Ломче (дн. Ломец)	1541–1545 г.	-	1	-	3	-	6	3	5 (овес)
	1579 (1613/14) г.	6	2	-	11	2	10	5	10 (овес с махлют)
Виравива (дн. Врабево)	1516/17 г.	52	27	-	3	2	150	65	85
	1541–1545 г.	42	50	3	3	2	163	71	8 (овес)
	1579 (1613/14) г.	104	75	-	19+13	15	150	100	150 (овес с махлют)
Дебнева (дн. Дебнево)	1516/17 г.	86	27	-	16	5	160	50	200
	1541–1545 г.	49	52	4	16+2+2	15	165	53	169 (овес)
	1579 (1613/14) г.		96	60	-	40	280	100	250 (овес заедно с махлют)
Млачева/ Млечева (дн. Млечево)	1516/17 г.	46	15	2	-	-	120	40	15
	1541–1545 г.	21	21	1	-	-	80	22	33 (овес)
	1579 (1613/14) г.	60	20	-	-	-	120	30	100 (овес заедно с махлют)

Д – пълночленно домакинство; Н – неженени пълнолетни данъкоплатци; В – вдовишко домакинство

REFERENCES:

- Avramov, V 1914, 'The Trajan's Road from the Carpathians through the Danube and the Balkan to Plovdiv', *Izvestiya na Balgarskoto arheologichsko druzhestvo*, vol. 4, pp. 226-240. (in Bulgarian)
- Andreev, St, Kalitzin, M & Mutafova, Kr 2009, *Sources about the History of the City of Omurtag. Vol. I. Ottoman Documents XV – XVIII Centuries*, Transl., commentary and indexes, Izdatelstvo Faber, Veliko Tarnovo, 2009. (in Bulgarian)
- Batakliiev, Iv 1940, 'Characteristic Historical and Geographic Features of our Stara Planina Towns', in *A Collection in Memory of Prof. Petar Nikov*, *Izvestiya na Balgarskoto istorichesko druzhestvo*, vol. 16-18, Sofia, pp. 17-24. (in Bulgarian)
- Brodell, F 2005, *The World Time*, Izdatelstvo Prozorets, Sofia. (in Bulgarian)
- Georgieva, Ts 1996, 'Environment and Model of a Settlement System in the Bulgarian Space during the 15th – 17th cc.', *Istoricheski pregled*, no. 2, pp. 31-57. (in Bulgarian)
- Georgieva, Ts 1999, *Space and Spaces of Bulgarians in the 15th – 17th Centuries*, Izdatelstvo LIK, Sofia. (in Bulgarian)
- Gradeva, R 1989, 'The Imposition of the *Kadi* Institution in the Balkans and Its Place in the Provincial Administration (14th – beginning of the 16th century)', *Balkanistika*, no. 3, pp. 33-53. (in Bulgarian)
- Grozdanova, E 1972, 'For the Tax Unit Hane in the demographic studies', *Istoricheski pregled*, no. 3, pp. 81-91. (in Bulgarian)
- Grozdanova, E 1979, *The Bulgarian Rural Municipality in the 15th – 18th Centuries*, Izd. na BAN, Sofia. (in Bulgarian)
- Duychev, I 1968, 'About the Oldest History of Troyan', in Undzhiev, I & Peykovski, I (eds), *The Town of Troyan. Jubilee collection dedicated to the 100 years anniversary since its announcement for a city*, Nauka i izkustvo, Sofia, pp. 11-17. (in Bulgarian)
- Iliev, VI 1933, *The Town of Troyan in the 19th Century. Historical Materials*, Kultura, Sofia. (in Bulgarian)
- Iliev, VI 1934, *The Town of Troyan. Historical Materials. Part II. After the Liberation (1878) until Present Days (May 19, 1934)*, Kultura, Sofia. (Phototype issues from 2006) (in Bulgarian)
- Kalitzin, M & Mutafova, K 2012, *Selected Ottoman Documents about Tarnovo and the kaza of Tarnovo. Collection of documents*. Inaugural studios, transl., commentary and indexes, 2nd rev. ed, Universitetsko izdatelstvo Sv. sv. Kiril i Metodiy, Veliko Tarnovo. (in Bulgarian)
- Kovachev, N 1969, *The Toponymy of the Troyan Region*, Izd. na BAN, Sofia. (in Bulgarian)
- Kovachev, R 1997, *Inventory of the Nikopol Sanjak from the 80s of the 15th Century*.

Translation and Commentary of a Newly Discovered Timar inventory from the Last Quarter of the 15th Century, Preserved in the National Library "St. St. Cyril and Methodius", Ed. by Corresp. member Prof. Str. Dimitrov, Izdatelstvo na NBKM, Sofia. (in Bulgarian)

Marinova, P 1992, 'About the Troyan Revival Municipality', in *Cultural and Historical Heritage of the Troyan Region*. vol. 5, *A Contribution to the History of the Troyan Region from Antiquity until the Liberation*, Izdatelstvo Sofiya - EOOD, Sofia. (in Bulgarian)

Markov, V 1990, 'To the Question of the Late Medieval Troyan', in *Cultural and Historical Heritage of the Troyan Region*. vol. 2, Izdatelski tsentar pri Ministerstvoto na kulturata, Sofia, 1990, pp. 15-24 (in Bulgarian)

Mutafova, Kr 1992, 'To the History of Troyan and Troyan Region during the 15th – 17th Century', in *Cultural and Historical Heritage of the Troyan Region*. vol. 5. *A Contribution to the History of the Troyan Region from Antiquity until the Liberation*, Izdatelstvo Sofiya - EOOD, Sofia, pp. 46-66. (in Bulgarian)

Mutafova, Kr 2016, 'Medieval Fortresses in the Region of Lovech and Troyan in the Ottoman Documents from the 16th Century', in *The Great Asens. A Collection of Papers from the Conference Devoted to the 830th anniversary of the uprising of the brothers Peter and Assen, the beginning of the Second Bulgarian Kingdom and the proclamation of Turnovo as the capital of Bulgaria and 780 years of the legitimate resumption of the Bulgarian Patriarchate*, Izdatelstvo Abagar, Veliko Tarnovo, pp. 537-557. (in Bulgarian)

Mutafova, Kr n.d., *Troyan and Troyan Region in the Ottoman Documentation from the 15th –17th Centuries (Settlement Network, Demographic and Ethnographic Aspect of the Population, Orthodoxy and Islam, Anthroponymy and Economic Characteristics)*, n.p. (in Bulgarian)

Mutafova, V 1993, *Ottoman Socio-Economic History (Researches)*, Izdatelstvo na BAN, Sofia.

Parveva, St 1992, 'Settlement Network and Population Density in Parts of Northern Bulgaria and the Sub-Balkan Fields at the End of the 17th and the beginning of the 18th Centuries', *Istoricheski pregled*, no. 8-9, pp. 32-50. (in Bulgarian)

Parveva, St 2011, *Land and People during 17th – First Decades of 18th Century. Reclamation and Organization of the Agrarian and Social Space in the Central and Southern Balkans under the Ottoman Rule*, Akademichno izdatelstvo prof. Marin Drinov, Sofia. (in Bulgarian)

Peikov, Ign 1973, 'Natural-Geographic Overview of Troyan and the Troyan Region', in Undzhiev, I & Peykovski, I (eds), *Troyan. Town Development Studies (Collection)*, Izd. na OF, Sofia, pp. 84-91. (in Bulgarian)

- Penkov, Ign 1941, *The Town of Troyan (Settlement and Economic Features)*, Kultura, Sofia. (in Bulgarian)
- Radushev, E 1995, *The Agrarian Institutions in the Ottoman Empire during the 17th – 18th Centuries*, Akademichno izdatelstvo prof. Marin Drinov, Sofia. (in Bulgarian)
- Radushev, Evg & Kovachev, P 1996, *Inventory of Registers from the Istanbul at the General Directorate of State Archives of the Republic of Turkey*, Izdatelstvo na NBKM, Sofia. (in Bulgarian)
- Radushev, Evg 1996, 'The Ottoman Border (*serhad*) in the Nikopol Vilayet during the First Half of the 16th Century', in Hristova, B (ed), *The Bulgarian Sixteenth Century. Papers on Bulgarian History and Culture in the Sixteenth Century*, Izdatelstvo na NBKM, Sofia, 1996, pp. 187-215. (in Bulgarian)
- Stancheva, T 2013, 'Two Partisans and Founders of the Museum Work in Troyan (Vlasi Iliev and Petar Hadzhiev)', in Peycheva, L (ed), *The Museum and the Town. A collection of papers from the National Academic Conference dedicated to the 50th anniversary of the Museum of Crafts (Troyan 18-19 October 2012)*, Izdatelstvo Faber, Veliko Tarnovo, pp. 352-353. (in Bulgarian)
- Tsvetkova, B 1968, 'Troyan and Troyan Region in 15th – 18th Century', in Undzhiev, I & Peykovski, I (eds), *The Town of Troyan. Jubilee collection dedicated to the 100 years anniversary since its announcement for a town*, Nauka i izkustvo, Sofia, pp. 18-34. (in Bulgarian)
- Turkish Sources of the Bulgarian History*, 1966, vol. 2, Izdanie na BAN, Sofia. (in Bulgarian)
- Turkish sources for Bulgarian history*, 1974, vol. 5, Izdanie na BAN, Sofia. (in Bulgarian)
- Turkish Sources on the History of Law in the Bulgarian Lands*, 1961, vol. 1, Izdanie na BAN, Sofia. (in Bulgarian)
- Yaranov, D 1931, 'Migration Movement of Bulgarians from Macedonia and Albania to the Eastern Bulgarian Lands from the 15th until the 19th Century', *Makedonski pregled*, vol. 2-3, pp. 63-118. (in Bulgarian)

Correspondence address:

Krassimira Mutafova – Professor, PhD

'St Cyril and St Methodius' University of Veliko Tarnovo

Department of Ancient and Medieval History of the Faculty of History

2 T. Turnovski str 5003 Veliko Tarnovo

Tel.: (+ 359) 886 95 99 36

E-mail: kmutafova@mail.bg